

Από την Αρχαιότητα μέχρι το Μεσαίωνα

ΜΕΡΟΣ

A

“Κάθε γνώση, για να έχει αξία,
πρέπει να βασίζεται στην ιστορία”

Croce

Προϊστορική και Πρώιμη Αρχαία Εποχή

ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Α'

1 Η ΟΡΘΟΠΑΙΔΙΚΗ ΣΤΗΝ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

Τα αρχαιολογικά ευρήματα της παλαιοανθρωπολογίας, της παλαιοντολογίας και της παλαιοπαθολογίας φθάνουν σε μας από την πολύ μακρινή προϊστορική εποχή, όταν ο προ-άνθρωπος έγινε πρωτόγονος άνθρωπος και στάθηκε αντιμέτωπος με την ίδια του τη φύση, στηρίχθηκε στα πόδια του, κοίταξε τον ίδιο του τον εαυτό και έδωσε κίνηση στα χέρια του προσπαθώντας να τα χρησιμοποιήσει. Τότε αναζήτησε για πρώτη φορά το θείο προσπαθώντας να διακρίνει ανάμεσα σ' αυτό και το ανθρώπινο, την αλήθεια και το πεπρωμένο, την ευτυχία και την απελπισία. Άφθονα είναι τα απολιθωμένα σκελετικά λείψανα που βρέθηκαν στα πέρατα της γης, ενώ οι γραφικές παραστάσεις, που απεικονίζονται σε αντικείμενα καθημερινής χρήσης, σε κτίσματα και τοιχώματα σπηλαίων, είναι εκπληκτικά. Ειδικότερα, παρατηρώντας τα σκελετικά λείψανα, που μας κληροδότησαν οι μακρινοί αυτοί πρόγονοι και αποτελούν τις φυσικές συντεταγμένες της ανθρώπινης υπόστασης, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι παρά τις εκατοντάδες χρόνια που μας χωρίζουν από την εποχή εκείνη, παρουσιάζουν ομοιότητες με το σημερινό σύγχρονο και πολιτισμένο άνθρωπο. Πρόκειται για σκελετούς ανθρώπων που κάποτε έζησαν κάτω από τελείως διαφορετικές συνθήκες και που αποκτούν ιδιαίτερο νόημα σήμερα, γιατί μας προσφέρουν πληροφορίες για την καταγωγή μας, το περιβάλλον, στο οποίο έζησαν οι μακρινοί μας πρόγονοι, και τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν.

Προσεγγίζοντας την προέλευση του ανθρώπινου είδους, κανείς από τους μελετητές δεν μπόρεσε να αντισταθεί στον πειρασμό να διατυπώσει απόψεις σχετικά μ' αυτό το θέμα, αλλά ούτε και μπόρεσε να δώσει μια τεκμηριωμένη ερμηνεία σ' αυτό το θεμελιώδες σπουδαιότητας γεγονός. Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι η ζωή εμφυσηθήκε από τους πυρακτωμένους υδρατμούς και τις πύρινες ρευστές μάζες, από τις οποίες δημιουργήθηκε και ο πλανήτης μας. Θα μπορούσε ακόμη να υποστηριχθεί ότι η

πρώτη εκδήλωση ζωής οφείλεται στις δυνάμεις εκείνες που συνδέονται αναπόσπαστα με την ύλη, ή ότι οφείλονται στην αρχέγονη βλέννα – το πρωτόπλασμα –, με βάση την οποία οικοδομήθηκαν οι συγκροτημένοι και αυτοτελείς μονοκύτταροι και πολυκύτταροι οργανισμοί. Πώς όμως να πιστέψουμε ότι από το πρωτόπλασμα που δημιουργήθηκε ο φυτικός και ζωικός κόσμος αναδύθηκε μια και μόνη τέλεια ύπαρξη, ο άνθρωπος; Δεν κατάγεται ο άνθρωπος από τους πιθήκους, μόνο έχει με αυτούς κοινούς και πολύ μακρινούς προγόνους, αναφέρουν πολλοί σύγχρονοι μελετητές, θέλοντας ίσως να δώσουν κάποια εικόνα των προϊστορικών προγόνων μας, οι οποίοι πέρασαν από την ταπεινή βαθμίδα της ζωώδους καταγωγής, για να εξελιχθούν στο ευγενές ανθρώπινο είδος (Εικόνα 1.1). Η ύπαρξη απόλυτης δια-

Εικόνα 1.1.

Βίσονες στο σπήλαιο της Αλαμίρα (Ισπανία). Η πρώτη καλλιτεχνική έκφραση του ανθρώπου (τέλη της Παγετώδους Εποχής).

φοράς στα σωματικά γνωρίσματα ανάμεσα στον άνθρωπο και τα ζώα θα μπορούσε να είναι ορθή, μόνο αν ο άνθρωπος δεν έχει άλλη καταγωγή, αναφέρει ο Γάλλος φυσιοδίφης **Lamarque**, ενώ ο ανθρωπολόγος **Tagor** συμπληρώνει ότι ο άνθρωπος είναι μια ατέλεια, που δεν είναι εξ ολοκλήρου ατέλεια, αλλά που φέρει την τελειότητα ως ιδεώδες.

Οι γενεαλογικοί σταθμοί, κατά τους οποίους η ανθρώπινη ύπαρξη εφοδιάστηκε με νόμους και έναρθρο λόγο χωρίζονται μεταξύ τους από εκατομμύρια χρόνια¹. Ακολουθώντας αυτά τα χρονικά άλματα, μένουμε εκστατικοί μπροστά στο φαινόμενο της εμφάνισης και της εξέλιξης του ανθρώπου. Στις δίχως τέλος διαστάσεις της πλαστοουργικής εκείνης εποχής, που δεν έχει ακόμη απόλυτα ιστορηθεί, γιατί λείπουν οι απαραίτητες μαρτυρίες, συνέβησαν σημαντικά γεγονότα με κυριότερο το θαυμαστό φαινόμενο της εναλλαγής της ζωής, της γέννησης και του θανάτου με συνοδούς τις ασθένειες. Οι φυσικές αλλαγές του σύμπαντος που η κοσμική δύναμη έβαλε σε τάξη, περιέχει περισσότερη σοφία παρά γνώση. Φύση και ζωή συνυπάρχουν και αλληλεπιδρούν πλάθοντας έναν κόσμο, τον κόσμο του 'γίγνεσθαι'.

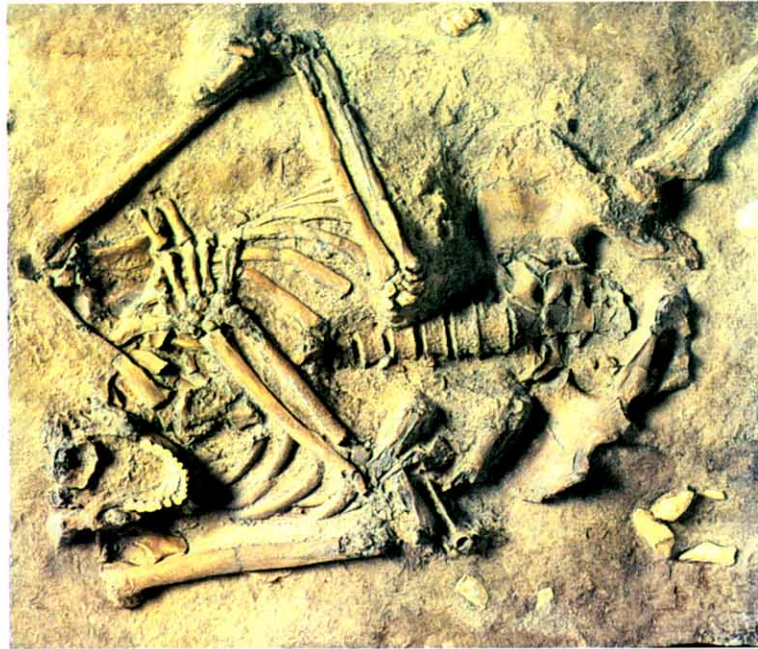
Ο προϊστορικός άνθρωπος δεν είχε τίποτε στη διάθεσή του που να τον κρατήσει στη ζωή εκτός από τη δύναμη του μυαλού του. Αυτό τον βοήθησε να επιβιώσει. Με οδηγό το ένστικτό του αρχικά, χωρίς γλώσσα και γραφή, χωρίς γνώση και πολιτισμό, αναδύθηκε μέσα από εποχές συμφοράς, όπως αυτή των παγετώνων, και αποδεσμεύτηκε. Από τον **Linnaeus**, Σουηδό βοτανολόγο και γιατρό (1707-1778), ονομάστηκε *homo sapiens*². Ο 'σοφός' αυτός άνθρωπος, οπλισμένος με το "άσυνειδήτως

¹ Βλ. Moodie, R.L.: *Palaeopathology*, University of Illinois Press 1923.

² Ο όρος αναφέρεται στην κλασική εργασία του που δημοσιεύτηκε το 1774 με τίτλο *Systema Naturae*.

Εικόνα 1.2.

Οστά προϊστορικού ανθρώπου (*Neanderthal* από Κεβανά).

νοεῖν“ διαμόρφωσε σταδιακά την προσωπικότητά του και οργάνωσε τη ζωή του λαξεύοντας ξύλα και κροτάλες, πράγμα στο οποίο οφείλει και την ονομασία *homo habilis*³, (Εικόνα 1.2).

Στον αγώνα για τη διασφάλιση της ύπαρξής του έγινε από μόνος του πολεμιστής, γιατρός, κυνηγός, μάγος, κατασκευαστής. Ντυνόταν με δέρματα και προβιές, σπιζόταν με καρπούς από τα δέντρα και

κρέας από τα θηράματα, ζούσε σε βραχοσπηλιές ή κατασκεύαζε την κατοικία του σε προσήλια και υπήνεμα μέρη. Ανακάλυψε τη φωτιά από τους κεραυνούς, τις ηφαιστειακές εκρήξεις και την τριβή των πυριτόλιθων. Γεννήθηκαν έτσι οι ανάγκες για την κατασκευή εργαλείων που έφτιαξε από ξύλα, πέτρες και οστά, και ωθήθηκε σταδιακά στη νοητική ανάπτυξη (Εικόνα 1.3). Στη χαραυγή αυτής της συνειδητοποίησης γεννήθηκε γλώσσα πάνω στον τότε 'σιωπηλό' πλανήτη μας. Δημιουργήθηκαν αμέτρητες λέξεις για την περιγραφή των πραγμάτων και αναπτύχθηκε σταδιακά ο έναρθρος λόγος και αργότερα η οικογένεια, ο πυρήνας της ομαδικής ζωής, που έστρεψε τον άνθρωπο με το πέρασμα του χρόνου σε μια καταλληλότερη οργάνωση, την κοινωνική ομάδα.

Οι απρόσμενες όμως φυσικές αρρώστιες που φύτρωναν στη ζωή, καθώς επίσης τα ατυχήματα με συνέπεια τα τραύματα και τα κατάγματα, τον έφερναν σε απόγνωση, εφόσον η ιατρική επιστήμη ήταν ανύπαρκτη. Ο πρωτόγονος αυτός άνθρωπος, χωρίς γνωστικό επίπεδο, αντιδρούσε σε ερεθίσματα, όπως πόνος, πυρετός, ασθένειες, ενστικτωδώς. Μη μπορώντας να διαμορφώσει το "εϊκόσ" στις αρρώστιες, μετουσίωνε την πρόγνωση και την πρόβλεψη των δεινών αποδίδοντάς τα σε κάτι το υπερφυσικό που ξεπερνούσε τις δυνάμεις και τις δυνατότητές του. Κοιτάζοντας τον ουρανό με τα άστρα και τη γη με τα πανύψηλα δένδρα, που σκίαζαν ανεξερεύνητα μονοπάτια, αναζητούσε το ξεπέρασμα του αδιέξοδου,

Εικόνα 1.3.

Προϊστορικός άνθρωπος (μοντέλο γυναικείου αυστραλοπίθηκου).

³ Βλ. Durant, W.: *Παγκόσμιος Ιστορία του Πολιτισμού*, Αθήναι 1957, καθώς επίσης Wells, H.G.: *Παγκόσμιος Ιστορία*, Αθήναι 1957.

αναζητούσε κάτι το μαγικό, κάτι το θεϊκό, και δημιούργησε την ανάγκη για ικεσία και επίκληση. Έτσι γεννήθηκε η μαγο-ιατρική και η εμπειρική ιατρική, που βασιζόταν στο ένστικτο και ενισχυόταν από την ελπίδα και την πίστη. Οι φυσικοί νόμοι απορροφήθηκαν από ένα μαγο-θρησκευτικό σύστημα που βρήκε πρόσφορο έδαφος στην προϊστορική εκείνη ανθρώπινη σκέψη. Κυριάρχησε η δαιμονοληψία, ενώ οι αρρώστιες αποδίδονταν πια στην επίρεια μιας θείας δίκης ή ενός κακοποιού πνεύματος και ενός απανταχού δαίμονα. Επιδράσεις-μυστήριο που αφηγούνταν τη γένεση του σύμπαντος καθόριζαν τον τρόπο σκέψης και γίνονταν πράξη σε επωδές, μαγικές τελετές και περίαπα, βρίσκοντας την πλήρη έκφρασή τους στην πρωτόγονη εκείνη κοινωνική οργάνωση.

1.1 Οι πρώτες ιατρικές πράξεις

Βρισκόμαστε πολύ μακριά από τη γνώση-επιστήμη, σε μια εποχή που κυριαρχούσαν από αβεβαιότητα, με το ανθρώπινο να επηρεάζεται από τις προγονικές δεσμεύσεις. Η ανακούφιση του ανθρώπου κατευθυνόταν από τις ιερές δυνάμεις που οδήγησαν την ιατρική σε μια μακρά περίοδο νηνεμίας. Οι αρρώστιες ταυίζονταν με κάτι το μυστηριώδες και κακό. Η καταπολέμηση αυτού ακριβώς του κακού προκάλεσε και την πρώτη εκδήλωση ιατρικής σκέψης. Στην αρχή ήταν ενστικτώδης, μετά μαγο-θρησκευτική και αργότερα εμπειρική⁴.

Από τα σκελετικά λείψανα, τα αποτυπώματα στα τοιχώματα των σπηλαίων και τις υποτυπώδεις εκφράσεις τέχνης πάνω σε πέτρες, ξύλα και πήλινα αντικείμενα, αναγνωρίστηκαν ορισμένες παθήσεις των πρωτόγονων ανθρώπων. Κατάγματα, σπονδυλαρθρίτιδες, παραμορφωτικές οστεοαρθρίτιδες, οστεόφυτα, χρόνιοι ρευματισμοί, ραχίτιδες, όγκος των οστών, ακρομεγαλία, φυματίωση, ακόμη και αλλοιώσεις οστικές από παθογόνα μικρόβια μαρτυρούν την ευπάθεια του ανθρώπινου οργανισμού και τις δοκιμασίες που περνούσε την εποχή εκείνη.

Από τα προϊστορικά χρόνια υπάρχουν ευρήματα που αποδεικνύουν την ύπαρξη ασθενειών, οι οποίες υπάρχουν ακόμη και σήμερα με την ίδια μορφή και ανήκουν στον ερευνητικό χώρο της Ορθοπαιδικής. Αντιπροσωπευτικά δείγματα παρουσίασε ο **Paul Bertels** (1874-1914) σε σχετική εργασία του⁵, όπου περιγράφει αναλυτικά τη *φυματιώδη αλλοίωση της σπονδυλικής στήλης*. Ο **D.M. Greig** (1864-1936), ειδικός στην οστεοπαθολογία, περιέγραψε επίσης έναν άνθρωπο του Neandertal, ο οποίος είχε δυσπλασία στις συνδεσμώσεις των κρανιακών οστών⁶.

Το οστεοαρχαιολογικό υλικό, που έχουν συγκεντρώσει και μελετήσει οι παλαιο-παθολογο-ανατόμοι, έφερε στο φως επίσης παθήσεις με έκδηλο παθολογικό χαρακτήρα, οι οποίες διακρίνονται μορφολογικά, αλλά δεν ανταποκρίνονται ακριβώς στις σημερινές. Οι ρευματισμοί, για παράδειγμα, αποτελούν μια συνηθισμένη διάγνωση της οστεοαρχαιολογίας και αποδίδονται σε ποικίλη αιτιολογία, όπως εκφυλιστικές διαδικασίες, τραυματισμοί, κατάγματα που πωρώθηκαν πλημμελώς, μεταβολικές διαταραχές, αυτοάνοσες αντιδράσεις, ακόμα και λοιμώξεις. Οξείς ρευματισμοί δε μαρτυρούνται στην παλαιά εκείνη εποχή. Αντίθετα διαπιστώνεται ρευματοειδής πολυαρθρίτιδα, που υπήρχε ως αυτόνομη κλινική οντότητα – ο **Landré Beauvais** την ονόμασε *'πρωτόγονη ασθενική αρθρίτιδα'* – και αποτελεί σήμερα τη συνηθέστερη μορφή χρόνιας οστεοαρθρίτιδας. Σε ορισμένους σπονδύλους με σφηνοειδή παραμόρφωση αναγνωρίστηκαν επίσης τα οζίδια του **Schmorl** και η οστεοχονδρίτιδα του

⁴ Βλ. Garrison, F.H.: *Introduction to the History of Medicine*, Philadelphia 1929.

⁵ Bertels, P.: „Tuberkulose (Wirbelkaries) in der jüngeren Steinzeit“, στο: Arch. Anthrop. Braunschweig 34 N.F. 6 (1907), 243 κ. εξ.

⁶ Greig, D.M.: „A Neanderthaloid Skull Presenting Features of Cleidocranial Dysostosis and Other Peculiarities“, στο: Edinb. Med. J. 40, 1933, 497 κ. εξ. Για άλλα παραδείγματα βλ. στο Grimm, H.: „Vorgeschichtliches, frühgeschichtliches und mittelalterliches Fundmaterial zur Pathologie der Wirbelsäule“, στο: Nova Acta Leopoldina N.F. Bd. 21, Nr. 142, Leipzig 1959, 38 κ. εξ.